

Oranjegezind in de verkeerde tijd

Doodvonnis voor Judith van Dorth

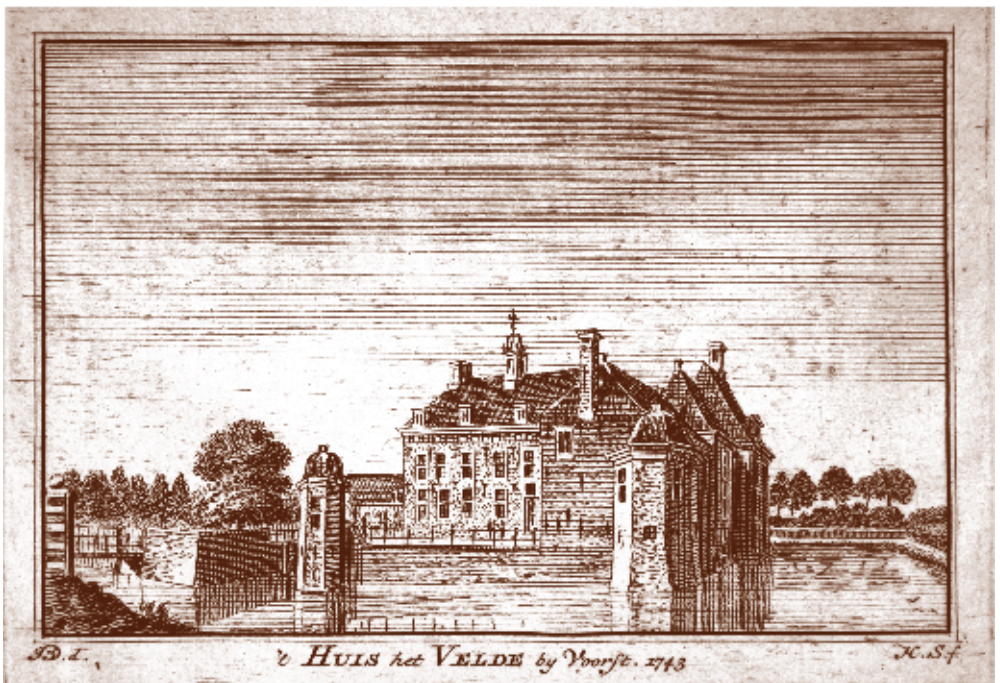
Jessie Jongejans

Winterswijk, 22 november 1799. De 52-jarige freule Judith van Dorth krijgt een por in haar rug. Ze moet doorlopen naar een drassig veldje, vlak bij de Joodse begraafplaats in Winterswijk. Gisteren is ze door een militair tribunaal wegens hoogverraad ter dood veroordeeld. Volgens de Noodverordening van het Uitvoerend Bewind moet het vonnis binnen vierentwintig uur worden voltrokken. Zes soldaten leggen aan en schieten. Na de executie wordt Judith in een kist gelegd. Als ze nog beweegt, geeft een soldaat haar het genadeschot. Twee dagen later wordt haar kist bijgezet in de hervormde kerk in Lichtenvoorde.

Judith van Dorth, dochter van Jan Adolf van Dorth, heer van 't Velde en Holthuysen (1720-1798) en Jacoba Schimmelpenninck van der Oije (1711-1776), wordt geboren in Huis 't Velde in Warnsveld. Daar wordt ze op 7 mei 1747 met de namen Johanna Magdalena Catharina Judith gedoopt in de Marti-

nuskerk. Drie jaar later krijgt ze een broertje, dat jong sterft. In 1755 krijgt zij een opnieuw een broertje: Gerrit. Het gezin woont 's zo-

Kopergravure door Hendrik Spilman naar een tekening van Jan de Beijer van het Huis 't Velde, weergegeven naar de situatie in 1743. (Stedelijk Museum Zutphen)

AFBEELDING van het deerlijk ombrengen, van de HOOGWELGEBORENE JONKVROUWE J.M.C.J.VAN DORTH TOT HOITRUYZEN, volgens Sententie van de MILITAIRE RECHTBANK bestaande uit Burger AUXILIAIREN, ter dood veroordeeld, binnen WENTERSWIJK, op den 22 November 1799, en op het Jooden kerkhof aldaar ter executie gelegd.

22 november 1799. Het genadeschot voor freule Judith van Dorth op de Joodse begraafplaats in Winterswijk. (Gelders Archief)

mers op Huis 't Velde en 's winters in Zutphen.

Huisarrest

Judiths ouders behoren tot de verarmde adel. Ze zijn niet erg geliefd bij hun pachters. Judiths vader wordt 'de gevleesde duivel' genoemd vanwege zijn afpersingen en gewelddadig gedrag. Men zegt dat hij er plezier in heeft om passanten vanuit Huis 't Velde te beschieten. Judiths moeder heeft geregeld drift-

buien. Zij zou de slaapkamerdeur van haar dochter met een bijl hebben bewerkt. Judith bezoekt waarschijnlijk de Franse school in Zutphen. Ze leest graag. In 1759 wordt ze stiftsjuffer van het adellijke *Damenstift Gevelsberg* in het graafschap Mark. Ze was daar bijna nooit, maar het leverde haar een bescheiden jaarinkomen op.

Op negentienjarige leeftijd krijgt ze een affaire met de Zutphense advocaat Engelbert Croockceus, een huisvriend. Ze ontvangt hem stiekem 's nachts in haar kamer in Huis 't Velde. Als haar ouders er achter komen, krijgt Judith huisarrest. De geliefden beramen dan een geheim plan om met geld en zilver naar

Duitsland te vluchten. Als dit plan in februari 1767 wordt ontdekt, laten Judiths ouders haar opsluiten in het *vrouwenbeeterhuys Duinkerken* in Delft. Judith keert pas na de dood van haar moeder terug op Huis 't Velde. Zij heeft geregeld heftige ruzies met haar broer Gerrit. Maar er gaan ook geruchten over intimiteiten tussen broer en zus. Beiden blijven ongetrouwd.

Schuldeisers

De familie Van Dorth is uitgesproken oranjezind. De adel krijgt immers baantjes en jaargelden van de ambten die door de stadhouders van Oranje worden verdeeld. Zij hebben ook goede contacten met Oranjefan August Robbert van Heeckeren van Suideras. In 1789 kopen Judith en haar broer van een erfenis de havezate Harreveld bij Lichtenvoorde, waar ze gaan wonen. Hun vader blijft achter in Huis 't Velde.

In Frankrijk is dan de Revolutie uitgebroken, waarna de Fransen in 1793 hun koning Lodewijk XVI onthoofden. In januari 1795 bezet een Frans leger samen met Nederlandse Patriotten de Republiek. Twee dagen later vlucht stadhouder Willem v naar Engeland. Ons land krijgt een nieuwe naam: de Bataafse Republiek.

Overal worden edelen uit hun ambten gezet. De Van Dorths dreigen al hun privileges én hun bezittingen te verliezen. Judiths broer Gerrit vertrekt, net als August Robbert van Heeckeren naar Duitsland. Judith blijft in de Achterhoek. Als eind 1797 schuldeisers beslag leggen op de inboedel van Huis 't Velde, drukt Judith een paar boeken uit de verzegelde bibliotheek achterover. Hiervoor belandt ze in de gevangenis van Zutphen. Na de winter lukt het haar dankzij een bevriende arts en een omgekochte meid om te ontsnappen. Ze duikt een tijdje onder in Westfalen.

In 1799 proberen Engelsen, Russen, Pruisen en de gevluchte stadhouder de Fransen te verdrijven. Eind augustus landen Engelse en Russische troepen in Holland. Op 5 september 1799 valt August Robbert van Heeckeren de Achterhoek binnen met Pruisische troepen. Judith laat onmiddellijk de Oranjevlag hijsen op huis Harreveld. Zij kleedt zich oranje en rijdt met een koets naar Groenlo en Lichtenvoorde. Overal vinden schermutelingen plaats tussen Prinsgezinden en Patriotten. Als Judith hoort dat in Lichtenvoorde Patriot Frederik Reesink is doodgestoken, zegt ze: 'Dat is er maar één, er moeten er meer kapot.'

De aanval mislukt en de Patriotten vestigen hun macht opnieuw. Judith wordt opgepakt omdat ze de moordenaar van Reesink zou beschermen in Harreveld. Ze wordt maandenlang verhoord door de militaire rechtbank, eerst in Arnhem, later in Winterswijk. Op 21 november wordt het doodvonnis uitgesproken. Op basis van de Noodverordening, die door de invasies van kracht is, is het vonnis binnen vierentwintig uur voltrokken. Een dag later verschijnt het volgende pamflet over haar dood: *'Nu men, helaas! in onze dagen / Het lood ziet door de boezem jagen / Van ene vrouw, – mijn God! Wie had dit ooit geloofd, / Is dan de menselijkheid nu ganslijk uitgedoofd?*

Judith van Dorth is de enige Nederlandse vrouw die door een militaire rechtbank ter dood is veroordeeld. Bovendien zijn, voor zover bekend, Judith van Dorth en de in 1947 geëxecuteerde Jodenjager Ans van Dijk de enige Nederlandse vrouwen die om politieke redenen ter dood zijn gebracht. ●

Bronnen

- P.W. van Wissing e.a. (red.), *Biografisch Woordenboek Gelderland*, deel 1 (Verloren 1998).
- E. Kloek (red.), *1001 Vrouwen uit de Nederlandse Geschiedenis* (Van Tilt 2013).